

Емилија З. ЦВЕТКОВИЋ*
Институт економских наука, Београд

„ДВА ПЛАНА И ДВА МАРШАЛА“ У СВЕТЛУ ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКИХ ОДНОСА (1947–1951)**

Апстракт: Циљ овог рада јесте да анализира југословенски однос према програму економског опоравка европских земаља који је понео име америчког државног секретара Џорџа Маршала, али истовремено својеврсној америчкој политичкој агенди у раној фази Хладног рата. Прокламовање Маршаловог плана, коинцидирало је са периодом отпочињања Првог петогодишњег плана привредног развита Југославије, односно временом изразитих потреба за економском помоћи из иностранства. На позицију Југославије, смештене „између два Плана“, као и на ток југословенско-америчких односа током посматраног раздобља од 1947. до 1951. године, битно се одразио раскол маршала Тита и Стаљина. Удаљавање од блиских политичких, економских и идеолошких савезника утицало је на промену југословенске спољне политике тражења простора у хладноратовском свету. Узимајући у обзир широк дијапазон објављених и необјављених, како југословенских, тако и америчких извора, а расветљавањем карактеристика југословенског привредног система у овом раду ће се пратити нераскидиве везе између потреба економије и диктата спољне политике.

Кључне речи: Маршалов план, Први петогодишњи план, југословенско-амерички односи, Хладни рат, самоуправљање, економска помоћ.

На Харварду је 5. јуна 1947. године био одржан историјски говор Џорџа Маршала, који је указивао на алармантну привредну ситуацију у којој се налазио европски континент по окончању Другог светског рата. Маршал је нагласио неопходност сарадње европских држава, али је оставио простора за деловање Сједињених Америчких Држава као потенцијалног дародавца додатне економске помоћи. Иза филантропских израза о помоћи европским државама, свакако су се налазили политички мотиви који су одражавали политичку реалност са почетка Хладног рата и блоковске поделе света, а у границама које су исцртавале Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез. Међутим, План европске обнове или Маршалов план, имао је снажну потпору у стању америчке привреде у послератном раздобљу. У таквим околностима је тло разорене Европе представљало сигуран простор за извоз америчких производа, чиме би се могла спречити потенцијална економска криза

* Истраживач сарадник, emilija.cvetkovic@ien.bg.ac.rs

** Истраживање је финансирано од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

која би наступити по окончању рата (Eichengreen 2008: 41). Већ наредне, 1948. године Конгрес је одобрио економску помоћ, која је до 1952. године износила преко 12 милијарди тадашњих америчких долара (Steil 2018, Wood 1986).

Други маршал, Јосип Броз Тито, звање је стекао за време ратних сукоба, а након званичног комунистичког преузимања власти, у новој југословенској држави био је започет процес коренитог трансформисања државе и друштва. Првобитни „план“ маршала заснивао се на праћењу утабане стазе којима се кретао Совјетски Савез при уобличавању политичког, економског, културног и образовног система. Елементи организационе структуре и први законски оквири Петогодишњег плана били су постављени већ Уставом из 1946. године, када су чланови Савезне планске комисије, као тела од круцијалне важности за реализацију Плана, постали чланови владе (Ракоњац 2016: 161). Тако је опстанак планске привреде постао један од најзначајнијих државних задатака. Првим петогодишњим планом из 1947. године у Југославији је стављен фокус на индустријализацију, чиме би се поставили основи бржег привредног раста и превазишле карактеристике заостале наслеђене државе са доминантним пољопривредним сектором. Један од примарних задатака Плана било је надвладавање регионалних економских разлика и усаглашавање животног стандарда свих становника мултинационалне државе (Чалић 2013, Gligorov 2017).

Анализа југословенско-америчких односа у стогодишњем периоду од 1917-2007. године коју је извршио Слободан Г. Марковић, указује на то да је чак 85% посматраног интервала било време пријатељских или блиских односа (Marković 2019: 21-22). Период почетка Хладног рата и потребе да земље „одаберу стране“, у сукобу две најмоћније светске силе који је био познат током више међународних криза, затекао је некадашње ратне савезнике, Југославију и САД на позицијама два супротстављена тора (Петковић 1992: 72).¹ Ипак, у позадини политичких трвња, чак и на плану југословенско-америчких односа могле су се пратити манифестације међународне послератне солидарности. Тако је до 1947. године у Југославију посредством међународне организације UNRRA², а уз доминантно америчко учешће, стизала велика количина економске помоћи (Adamović- Lempi i dr. 1990: 27-28). У околностима укидања помоћи UNRRA-е и објављивања новог америчког програма Маршаловог плана, реализација југословенског Петогодишњег плана, у условима све напетих међународних односа, представљала је прави изазов.

ПЛАН ЕВРОПСКЕ ОБНОВЕ И ЈУГОСЛАВИЈА: ИЗМЕЂУ ИДЕОЛОГИЈЕ И РЕАЛНОСТИ

Убрзо по америчком одобравању помоћи Грчкој и Турској, говор америчког секретара Џорџа Маршала бурно је одјекнуо у Западној Европи, где је идеја о економском опоравку девастираних земаља, уз потенцијалну подршку САД, деловала

1 Послератна територијална питања Трста, Корушке, југословенске помоћи комунистичким борцима у грађанском рату у Грчкој, суђења Дражи Михаиловићу и на крају обарање америчких авиона који су прелетали југословенску територију, чинили су период од 1945 до 1947. године раздобљем изузетно заоштрених односа две земље

2 United Nations Relief and Rehabilitation Administration

веома привлачно. Према оценама југословенског амбасадора у Вашингтону, Саве Косановића, Маршалов говор је био дефинисан као „нејасан и недоречен“, али је његов први утисак био да, за разлику од Труманове доктрине, он није имао војни и идеолошки карактер, већ је представљао оквире колективног плана европске обнове.³ Југословенска јавност до половине јуна 1947. године није била обавештена о Маршаловом говору, већ се он само спомињао кроз причу о састанку европских лидера у Паризу (*Полиџика* 18. 6. 1947: 2). Влада ФНРЈ је, упркос оскудним информацијама о начину опоравка Европе које су изнете у Маршаловом говору, на почетку показала знатно интересовање за идеју која је подразумевала сарадњу европских држава, а која би и Југославију укључила у програм пружања помоћи (Роровић-Vasiljević 1986: 25). Од говора до првих корака у реализацији Маршаловог програма није протекло много времена, те је већ 17. јуна 1947. године у Паризу дошло до састанка европских лидера Жоржа Бидоа са француске и Ернеста Бевина са британске стране. Убрзо је на саветовању било договорено да треба позвати и представнике СССР-а, те се Вјачеслав Молотов, као совјетски представник придружио европским колегама.⁴ Боравак Вјачеслава Молотова у Паризу завршио се почетком јула, када је услед недостатка сагласности са британском и француском страном, а у складу са инструкцијама из Москве, напустио саветовање. Сава Косановић је у време Молотовљевог одласка у Париз саветовао југословенску страну да би требало бити опрезан, те да би отворено критиковање Маршалове идеје било погрешно, као и квалификовање америчке политике као империјалистичке.⁵

Следећа етапа заједничких договора о реализацији Маршаловог плана било је организовање једног општег састанка, заказаног за 12. јул 1947. године. На састанак у француској престоници били су позвани представници 22 европске државе, како би се усвојио јединствен предлог о обнови Европе. Ослушкујући глас Москве, једна по једна земља Источног блока одустајала је од учешћа на Париској конференцији (Триковић 1990: 67). Француски амбасадор у Београду је у име француске и британске владе доставио југословенском министру иностраних послова, Станоју Симићу, позив за учешће на Париској конференцији европских земаља са предвиђеним роком за доношење одлуке до 10. јула 1947. године. У периоду формирања југословенског става мишљење Совјетског Савеза било је од великог значаја. О томе речито сведочи чињеница да је југословенски амбасадор у Лондону, Љубо Леонтић представнику совјетске обавештајне службе нагласио како је сигурно да Југославија поводом учешћа на саветовању о Маршаловом плану неће дејствовати без претходног консултовања са СССР-ом.⁶ Одражавајући генерални став југословенског руководства и Милован Ђилас је био против учешћа Југославије на париском састанку. Он је био и против тога да Југославија учествује у даљим преговорима,

3 Arhiv Jugoslavije (AJ), 83, F-7-117, Izveštaj povodom general Marshallovog govora na Harvardu, 30. jun 1947.

4 Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (dalje DAMSP), Politička arhiva (PA), SAD, 1947, F-7, dosije 13, pov. br. 411407, Telegram Ljuba Leontića, br. 223, 21. jun 1947.

5 DAMSP, PA, SAD, 1947, F-7, dosije 13, pov. br. 411282, Telegram Save Kosanovića, br. 1008, 19. jun 1947.

6 DAMSP, PA, SAD, 1947, F-7, dosije 14, pov. br. 411884, Izveštaj Ljuba Leontića iz Londona Ministarstvu inostranih poslova FNRJ, 27. 06. 1947.

па макар главни мотив такве одлуке био да се састанак искористи као „трибина против америчког империјализма као поробљивача Европе“, о чему је обавестио и Молотова приликом службене посете (Ђилас 1991: 108). Рок за одговор на предлог о учешћу се ближио, а 8. јула 1947. године стигао је телеграм совјетске владе који је сугерисао да југословенска влада ипак не би требало пошаље своје представнике у Париз. Наредног дана је министар иностраних послова Станоје Симић уручио званичан југословенски одговор британском амбасадору у Београду.⁷

Без Југославије и осталих земаља Источног блока, а према унапред одређеном датуму била је одржана конференција у Паризу на којој се детаљније расправљало о реализацији Маршаловог плана. На њој је било присутно 48 представника 16 европских нација које су се одазвале позиву, док је девет земаља Источног блока званично одбило даљу сарадњу по наведеном питању.⁸ У југословенској *Полицији* било је присутно запажање да су на конференцију дошле „неутралне и бивше непријатељске земље“, као и да је на њој била заступљена „сужена Европа“, док су „савезничке, демократске земље“ као кључне, изостале (*Полиција* 14. 7. 1947: 2). Југославија се јулском нотом, у складу са својом просовјетском политиком, удаљила од даљих разговора поводом уобличавања програма економске помоћи. Међутим, југословенско повлачење из преговора о Маршаловом плану било је и последица, у датом тренутку, нарушених југословенско-америчких односа о чему је сведочила и изјава Сава Косановића из августа 1947. године (више у: Цветковић 2019: 69-87).⁹

Реалне економске потребе нису се увек постављале као главни критеријум држава за доношење одлуке о учешћу о Плану европске обнове. Политичке елите у овим земљама су најпре процењивале да ли би учешће у Маршаловом програму било у складу са њиховим позицијама у хладноратовским околностима. Југословенски случај је представљао једну такву епизоду. Промовисањем Првог петогодишњег плана у априлу 1947. године социјализам је био званично уведен у Југославију (Огњеновић-Јозелић 2016: 12). Задачи Плана били су амбициозно постављени, а акценат нове економске политике био је првенствено на развоју тешке индустрије,

7 Аргументација негативног југословенског одговора на позив за учешће на париском састанку заснивала се на три тачке. Прва тачка је приказивала југословенско незадовољство тиме што су, према њиховом схватању, земље које су највише страдале у рату биле искључене из главних преговора, док су ставови Француске и Велике Британије преовладавали. Другом тачком осликано је оно расположење југословенске стране које је било доминантно и у виђењу Труманове доктрине. Радило се, наиме, о томе да је југословенска страна перципирала политику западних земаља као дезавуишућу по политичку и економску независност појединих земаља. Трећи аргумент односио се на југословенско негодовање поводом плана који би укључивао обнову Немачке (Роповић-Vasiljević 1986: 42-43).

8 Међу земљама које су прихватиле учешће у Маршаловом плану биле су: Велика Британија, Француска, Данска, Аустрија, Грчка, Португал, Исланд, Ирска, Италија, Луксембург, Белгија, Холандија, Норвешка, Швајцарска, Шведска и Турска.

9 Сава Косановић је у овој својој изјави првенствено реферисао на период који је обележио дефицит у храни за југословенско становништво, а који је трајао од марта до јула 1947. године. Он се поклањао са периодом када је делатност UNRRA-е била знатно смањена, због чега је наставак помоћи Југославији била преко потребна, а улога америчке стране кључна у одлуци о евентуалном проужењу програма пресудна. Југословенски скептицизам је, према Косановићевим речима, проистакао управо из чињенице да је америчка економска помоћ изостала у том специфичном периоду, због чега је бројно југословенско становништво било доведено на ивицу егзистенције.

максималном искоришћавању и преради расположивих сировина, као и унапређењу индустрије за производњу капиталне опреме. Развој тешке индустрије требало је да постави основе јачања одбрамбене снаге земље, што је такође био један од прокламованих задатака Првог петогодишњег плана.¹⁰ Наслеђена аграрна структура земље захтевала је финансијску помоћ и стручне кадрове за реализацију амбициозно постављених циљева Петогодишњег плана. При томе је, како је то истакао Милован Ђилас, „најприродније и најлогичније било да се окренемо Совјетском Савезу“ (Ђилас 1991: 84).

Сарадња Југославије са Совјетским Савезом, чак и у времену начелно добрих економских веза, ипак није почивала на сасвим чврстим основама. О томе је сведочио и ток совјетско-југословенских преговора о оснивању мешовитих друштава као облика економске сарадње. Ови преговори су били вођени током 1946-1947. године, када је Тито сматрао да кредити из Сједињених Америчких Држава не би били прихватљиви јер су подразумевали захтеве за политичким уступцима. Због тога је тадашњи Титов став био да би за унапређење индустријских потенцијала Југославије сарадња са Совјетским Савезом кроз разна мешовита друштва била најпријемчивија (Нинковић 2015: 135).¹¹ У време када је Југославија у процесу изградње и опоравка земље могла да се ослони на ратне репарације, као и на испоруке UNRRA-е и UNICEF-а, а да при томе има веома развијене односе са земљама Источног блока, економска помоћ Запада, као јасно дефинисане противничке хладноратовске стране, није представљала нужност (Гнјатовић 1985: 80-81).¹² Међутим, постоје индиције да економска сарадња са Западом у наведеном периоду није била сасвим искључена.

Одмах по прокламовању Петогодишњег плана, Сава Косановић је добио извештај министарства спољне трговине у коме се наводило како би амерички капитал, опрема, технологија, машине и сарадња на многим нивоима могли имати знатну улогу при превазилажењу проблема изградње земље.¹³ Он је сугерисао да се ослонац на америчку помоћ у изградњи, ни у јеку начелно хармоничних односа са Совјетским Савезом, није занемаривао. Сам Едвард Кардељ је још у јуну 1947. године указао на специфичност југословенског планског система, у односу на онај који је стваран у Совјетском Савезу и зато истицао да је за Југославију од пресудне важности било отварање ка страним тржиштима. Он је том приликом изнео критику владе која је потенцирала трговину посебно оријентисану ка земљама Источног блока и монополистичку тенденцију министарства спољне трговине које је својом строгом централизованом политиком онемогућавало трговинске активности

10 AJ, Fond Privrednog saveta FNRJ 40, F-46-125, Tri godine borbe za petogodišnji plan.

11 Од осам планираних мешовитих предузећа током 1947. године основана су само два: ЈУСТА-ваздухопловно предузеће и ЈУСПАД-друштво за пловидбу Дунавом.

12 Југославија је на име репарација након Другог светског рата од Немачке, Италије, Аустрије и Мађарске (до 1949. године) у периоду од 1947-1965. године примила 368 милиона долара у виду новца, односно девиза или техничке помоћи у виду машина или целих постројења за прну и обојену металургију, хемијску и металопрерађивачку индустрију, чиме су у великој мери биле заслужне за југословенску индустријализацију.

13 DAMSP, PA, SAD, 1947, F-8, dosije 12, pov. br. 427379, Izveštaj MIP-a upućen Savi Kosanoviću, 21. april 1947.

заинтересованих предузећа (Zečević, Lekić 1995: 216-217). Специфичност југословенског система и економске политике приметио је и амерички амбасадор Џон Кабот, који је још током 1947. године, у атмосфери нарушених југословенско-америчких односа, запазио да разлике које постоје између југословенског и совјетског режима могу имати знатне последице и у том вакуму између њих увидео простора за америчко деловање (Lis 2003: 65). У свом извештају од јула 1947. године он је изнео тезу да међу југословенском политичком елитом постоје подељена мишљења по питању економске сарадње са САД и издвојио групу политичара која је сматрала да би генерално побољшање односа са САД довело до стварања нових тржишта за југословенску робу и до преко потребних девиза којима би се омогућила куповина материјала, машина и потрошне робе. Увидевши економске потешкоће са којима се Југославија суочавала у том периоду, сматрао је да је остварење првобитно замишљеног Петогодишњег плана било доведено у питање.¹⁴

Иза званичног става који је југословенска страна заступала поводом учешћа у Маршаловом плану, назирале су се назнаке тежње за остваривањем интензивнијих трговинских веза са земљама Запада. Америчку стратегију подстицања бољих југословенско-америчких односа, коју је амбасадор Кабот започео, наставио је нови амерички амбасадор Кавендиш Кенон. Током разговора југословенског помоћника министра спољних послова Владимира Велебита и Кенона крајем 1947. године, обе стране су се усагласиле да би волеле да унапреде трговинску размену, „на бази потпуне једнакости“.¹⁵ У новембру 1947. године Станоје Симић, амбасадор Косановић и заменик министра иностраних послова др Алеш Беблер, су се у Вашингтону, у разговору са секретаром Маршалом дотакали и питања побољшања југословенско-америчке трговинске размене. Из америчке перспективе упркос позицији Станоја Симића, између осталог и некадашњег југословенског амбасадора у САД, ауторитет Алеша Беблера, као члана Централног комитета Комунистичке партије Југославије, у оквирима југословенског политичког врха био је у том тренутку много већи, а самим тим и значај његових предлога (Животић 2012: 239-240).¹⁶ Управо је Беблер показао интересовање за питање да ли би Југославији у оквиру Маршаловог плана била дата могућност да унапреди трговину са САД и земљама Западне Европе, на шта је секретар Маршал одговорио да би План омогућио најслободнију трговинску размену.¹⁷ Југословенска јавност није била обавештавана о овом активнијем југословенском разматрању погодности и карактеристика Програма европског опоравка. Са друге стране, југословенски амбасадор у Риму, Младен Ивековић је извештавао како је италијанска штампа

14 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1947, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, 565, The Chargé Yugoslavia (Cabot) to the Secretary of State, July 7, 1947.

15 DAMSP, PA, SAD, 1947, F-5, dosije 16, pov. br. 424680, 27. novembar 1947.

16 Са почетком првих конфронтација на разини југословенско-совјетских односа у лето 1947. године, југословенски партијски врх почео је све више да зазира од министра спољних послова Станоја Симића, имајући у виду његову просовјетску оријентацију која је датирала још из времена његовог дипломатског службовања у СССР-у. Заоштравање односа некадашњих савезника условило је Симићеву смену, те је на његово место у августу 1948. године дошао Едвард Кардељ.

17 FRUS, 1947, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, 582, Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, November 13, 1947

била информисана о интересовањима Станоја Симића, али и чехословачког министра иностраних послова Јана Масарика о циљевима америчке помоћи. Њихово тумачење било је да би такав поступак требало тумачити као „жељу двеју земаља да приволе САД да прошире помоћ и преко гвоздене завесе“.¹⁸ Овај податак се чини врло интересантним када се има на уму да је управо Станоје Симић био аутор ноте којом је Југославија категорички одбила учешће у Маршаловом плану, само неколико месеци пре овог догађаја.

Тито је југословенски став поводом одбијања учешћа на конференцији у Паризу образлагао мишљењем о неискрености америчке понуде о несебичној економској помоћи, као и да у конкретном југословенском случају вођења активне политике за извршавање Петогодишњег плана таква помоћ не би могла бити од користи (Роровић-Vasiljević 1986: 109). Реални економски аргументи у датом тренутку привредног развоја указивали су на то да би економска помоћ кроз Маршалов план за Југославију била веома пожељна. Међутим, загледаност у узор који је за Југославију у том периоду представљао СССР, условила је, како је то Твртко Јакovina уочио, ситуацију у којој су идеолошким и политичким мотивима инспирисане одлуке односиле превагу и замагљивале реалну слику економског стања (Jakovina 2003: 104-105).

ИСКУШЕЊА ПРВОГ ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА, МАРШАЛОВ ПЛАН И САМОУПРАВЉАЊЕ

Стаљинове критике на рачун југословенског руководства и читавог система кулминирале су на седници Информационог бироа у јуну 1948. године (Pirjevec 2013: 398-399). У контексту Хладног рата, Резолуција и Титово „не“ Сталину, одиграли су се у приближно истом периоду као и комунистичко преузимање власти у Чехословачкој и Берлинска криза, што је доприносило рушењу илузије о савршено кохерентном систему Источног блока. Америчка реакција на Титов поступак одразила се у обазривијем приступању при анализи будућих југословенско-совјетских односа, али суштинском подржавању Титовог поступка. Ипак, чињеница да се радило о комунистичкој земљи будила је сумњичавост у америчком постављању према Југославији, док се о „преласку Југославије на Запад“ свакако није могло говорити (Mugoša 1983: 65). Поред политичке, раскол Тита и Стаљина имао је своју економску страну, нарочито када се имају на уму југословенске потребе за извршавањем Петогодишњег плана и улога Совјетског Савеза у том подухвату.

Главна питање југословенске привреде након удаљавања од земаља „социјалистичког лагера“ било је како испунити Петогодишњи план? Суочени са оптужбама да су поставили преамбициозни План који не би могао издржати без помоћи СССР-а и земаља Источног блока са једне, као и притужбама да „граде социјализам на америчким доларима на основу Маршаловог плана“ са друге стране, југословенски руководиоци настојали су да нагласе значај коришћења „сопствених снага“

18 DAMSP, PA, SAD, 1947, F-7, dosije 19, pov. br. 423402, Izveštaj ambasade u Rimu, 18. novembar 1947.

у реализацији привредног плана (*Полиџика*, 27. 7. 1948: 5-9). При расправи о буџету за 1949. годину, Тито је похвалио велике успехе Плана, нагласивши да је његов најдрагоценији допринос било стечено искуство које ће бити од велике важности за његову реализацију у будућности. У контексту говора о Петогодишњем плану, Тито се осврнуо и на делатност СССР-а и његових сателита, при чему је истакао да су „разне измишљотине и клевете појачане конкретним економским притиском и грубим кршењем уговора и обавеза преузетим са стране савезничких и пријатељских земаља“ (*Полиџика*, 29. 12. 1948: 1-3). Упркос генерално оптимистичном ставу о даљем извршавању Плана, и поред наведених потешкоћа, на основу Титових говора и америчка страна је била обавештена о извесним економским проблемима у Југославији.

Из америчке перспективе, погоршавање југословенских односа са Совјетским Савезом и његовим сателитима не би угрозило југословенску економију, али би је свакако приморало да се окрене земљама изван Источног блока (Pavlović 2009: 63-70). Значајна промена која је била изазвана расколом Тита и Стаљина 1948. године, огледала се и кроз југословенске трговинске односе. Трговинска размена Југославије са СССР-ом је крајем 1948. године смањена за 1/8, али је била приметна тенденција све већег окретања западним трговинским партнерима попут Велике Британије и Швајцарске са којима су исте године потписани уговори.¹⁹ Југословенски извоз у САД био је скромног обима, али се са 0,1% 1947. године повећао на 2,6% 1948. године и наставио тенденцију раста и даље (*Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949. godinu 1953*: 14). У југословенском увозу из САД најзаступљенији су били памук, нафта, разна техничка уља, гуме, машине и њихови делови (*Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949. godinu 1953*: 287-289, 430-435). Увоз из САД био усмерен ка елементима који су били од највећег значаја за успешну реализацију југословенског Петогодишњег плана, због чега је било веома важно да, у условима када су у САД-у биле уведене рестриктивне мере извоза у земље Источног блока и све које нису биле део програма Маршалове помоћи, добије што више извозних дозвола.²⁰

Док је опстанак плана привредног развитка још увек представљао најзначајнији задатак југословенске економске политике, интересовање за ток Маршаловог плана је још увек било актуелно. Упркос политичком удаљавању Југославије и Совјетског Савеза, перцепција Маршаловог плана, или бар она која се желела приказати југословенској јавности, остала је истоветна као и совјетска. Југословенски Институт за међународну политику и привреду је у мају 1948. године израдио студију посвећену Маршаловом плану у којој је он био представљен као амерички покушај исцртавања блоковских подела и властитог економског опоравка кроз подстицање приватног капитала, а науштрб више милиона људи који су гладовали у Европи.²¹ Такође, крајем октобра 1948. године, био је објављен превод текстова о

19 AJ, Komisija za vanredni uvoz FNRJ 127, F-2-2, Hronologija odstupanja Jugoslavije od Kremlja ka Zapadu, 27. novembar 1950

20 DAMSP, PA, SAD, 1948, F-9, dosije 11, pov. br.423300, Aid-memoire-o produblivanju trgovinskih odnosa sa SAD.

21 AJ, Predsedništvo vlade FNRJ 50, F-43-96, Maršalov plan, opšti referat, 3. maj 1948.

Маршаловом плану, совјетског економисте Лава Абрамовича Леонтјева, који су излазили у недељнику *Ново време*, у виду брошуре под називом *Маршалов план у свейлу стиварности*. Према овом тексту, један од главних проблема Маршаловог плана била је чињеница да њиме нису биле обухваћене „многе земље и народи који су се борили против фашизма, Пољска, Чехословачка, Југославија“ (Leontjev 1948: 6). Поменута брошура наглашавала је изразито негативан карактер Маршаловог плана, док је као његов примарни циљ истицала америчку потребу за контролисањем западноевропских економија, уз истовремено обезбеђивање сигурних тржишта за пласман америчке робе. Критике Маршаловог плана током 1948. године биле су својствене и југословенским државницима. Едвард Кардељ је у чланку у *Полијици* Маршалов план представио као средство америчке „империјалистичке“ политике које је довело до глади, сиромаштва и аграрне кризе у Европи, дакле на исти начин као и претходне 1947. године (Сех 2001: 51). У међународним иступањима био је задржан исти став који је предочавао Кардељ. Тако је Лео Матес, југословенски делегат у Организацији уједињених нација, изнео тезу о Маршаловом плану као елементу америчке „експанзионистичке политике“, док је на питање да ли се Југославија „каје“ због своје одлуке да не учествује у програму европске обнове изјавио да Југославија никада не би „ставила главу у тај јарам убрзо пошто смо сломили јарам који нас је притискивао“ (*Полијика* 11. 11. 1948: 2).

Док је југословенска пропаганда активно доприносила формирању негативне представе Маршаловог плана, једна незапажена епизода сведочила је о побољшању југословенско-америчких трговинских односа, али и о југословенском поимању Маршаловог плана. Наиме, у јулу 1948. године бивши калифорнијски гувернер Кулберт Олсон био је у посети Југославији, а упркос бројним обавезама, сам Тито је показао велико интересовање за сусрет са њим. У контексту актуелног сукоба са Совјетским Савезом, Тито је још једном нагласио исправност југословенског пута упркос совјетским оптужбама. Амерички извештај о наведеном састанку указивао је на промену Титовог држања при чему је показивао знатно интересовање за питање Маршаловог плана, кога је гувернер Олсон представио као идеју лишену политичких мотива, инспирисану искључиво жељом за стабилизацијом светског економског поретка. Док је након наведеног састанка Тито дозволио Олсону да америчке медије обавести о току састанка и виђењима југословенског државника, југословенска јавност није била обавештена о доласку гувернера нити о поменутом сусрету чији је значај био несумњив (*The New York Times*, July 26, 1948: 5).²²

Удаљавање од некадашњих савезника након 1948. године, представљало је импулс за скуп промена које су се одвијале не само на нивоу спољне политике, већ и у политичкој, економској и друштвеној стварности Југославије. За анализирану тему, од нарочитог је значаја била постепена децентрализација, нарочито доминантна у сфери економије, где се у складу са трагањем за особеним путем почео кристалисати систем самоуправљања. Док је систем планске економије, за креаторе правца југословенске привреде био лакши задатак, с обзиром на постојећу совјетску праксу која је могла послужити као узор, осмишљавање самоуправног система био је

22 FRUS, 1948, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, 718, The Chargé in Yugoslavia (Reams) to the Secretary of State, July 26, 1948

знатно комплекснији посао када се има на уму да ниједна земља до тада није имала систем који би могао послужити као модел (Damachi 1982: 27). О новом привредном систему се промишљало веома рано. Већ 1949. године почело се размишљати у правцу давања све већих права радницима, док је законом из јуна 1950. године било предвиђено увођење радничких савета (Horvat 1970: 14). Након продирања у сфере политичког, привредног, друштвеног, културног и образовног система, идеја самоуправљања требало је да, како је Душан Биландић навео, „југословенску заједницу што више отвори према свијету“, али уз ограду да би такво отварање морало бити постепено, како се не би угрозиле тековине индустријализације на којој је почивао југословенски привредни развитак (Bilandžić-Tonković 1974: 27).

Развијајући се као концепт који је почивао на изворним идејама Маркса и Енгелса, југословенски самоуправни систем постепено се трансформисао, у складу са потребама укључивања у токове међународне економије. У том процесу он се показао отвореним према искуствима других земаља, чак и оних са системом заснованим на другачијим основама. Светозар Вукмановић Темпо је почетком 1951. године посетио Сједињене Америчке Државе са циљем посете америчким предузећима и проучавања основа функционисања тамошње тржишне привреде (Темпо 1971: 156-163). Темпов долазак у САД поклапао се са периодом када је нови самоуправни систем још увек био у процесу изградње, те су искуства успешних примера била веома важна. Међутим, разговор који је, након Темпове „америчке епизоде“, био вођен између њега и Бориса Кидрича, одавао је утисак постојања страха да би могло доћи до недопустивог „повратка на капитализам“ (Sirc 1979: 16). Опрезност при имплементирању искустава Запада у управљању економским системом Југославије била је неопходна, нарочито у времену када се самоуправни систем тек конституисао на новим темељима и са намером да постане нека врста алтернативе централизованог планског привреди у Источном блоку.

АМЕРИЧКА ЕКОНОМСКА ПОМОЋ ЈУГОСЛАВИЈИ

Упркос увођењу самоуправљања, План је и даље требало остварити. Изразите потешкоће у његовој реализацији дошле су до изражаја 1949. године, када је проценат успешности износио само 60% (Zečević, Lekić 1995: 607). Тада су југословенски званичници констатовали проблем недостатка стручњака и радне снаге, али и брзе индустријализације праћене нарушеном пољопривредном производњом, која је узроковала проблеме снабдевања све бројнијег градског становништва. Највећи проблем огледао се у економској блокади Совјетског Савеза и других земаља Источног блока, због чега је снабдевање радном снагом, машинама, саобраћајним средствима и другом потребном механизацијом потребном за извршавање Плана постало веома проблематично.²³ Југословенски стручњаци су у таквим околностима 1950. године увидели неодрживост Плана у првобитно замишљеним оквирима, због чега се јавила потреба његове ревизије и фокуса на „кључне капиталне објекте“.²⁴

23 AJ, 40, F-46-125, Tri godine borbe za petogodišnji plan

24 AJ, 40, F-46-125, Boris Kidrič- O tekućim zadacima naše privrede

Највећа пажња била је посвећена хидроелектранама, рудницима угља, модернизацији железара, као и експлоатацији нафте.

Почевши од 1949. године и независне ситуације у којој се налазила југословенска привреда, водила се интензивна дипломатска активност југословенских представника у САД, како би се што брже и лакше створили предуслови за одобравање зајмова. Најважнију личност за вођење преговора у САД представљао је поменути амбасадор Сава Косановић. Током бројних сусрета 1949. године, Косановић је говорио са новим америчким државним секретаром Дином Ачесоном, његовим помоћником Дином Раском, америчким банкарима и финансијерима, а све са циљем стицања олакшица за добијање зајмова за Југославију. Први амерички кредит Југославији након Резолуције Информбироа одобрила је Експорт-Импорт банка, уско повезана са Стејт департаментом, у септембру 1949. године у износу од 20 милиона долара. Поред симболичног политичког значаја, такав доларски кредит подразумевао је девизе које су првенствено биле намењене Југославији како би са САД обавила трговинску трансакцију и набавила рударску опрему за ископавање обојених метала.²⁵ До краја 1951. године, Експорт-Импорт банка одобрила је Југославији још два зајма, што је представљало укупно 55 милиона долара (Adamović-Lempri i dr. 1990: 101).

Војни притисак Совјетског Савеза на Југославију током 1949. године, утицао је на уобличавање америчке потребе за помагањем југословенском режиму како би успешно одолео притиску. У мемоарима Алеша Беблера, било је истакнуто да смо „Ми, Југословени, постали популарни у Америци тада када смо постали озбиљни Стаљинови противници“ (Bebler 1982: 259). Нова америчка политика према Југославији огледала се кроз зајмове и подстицање трговине кроз релаксацију извозних дозвола, строго примењиваних према осталим земљама Источног блока. Тако је, усвајањем одлуке америчког Савета за националну безбедност NSC 18/2, у фебруару 1949. године, одобравање већег броја извозних дозвола Југославији и подржавање Титовог режима постало питање америчких националних интереса (Сен 2001: 98). Утицај и залагање Дина Ачесона било је пресудно у оквиру политике либерализације америчких дозвола за Југославију. Извозне дозволе су се односиле на опреме за челичане које су биле од великог значаја за развој југословенске индустрије.²⁶ Важно је истаћи да је на америчке напоре поводом побољшања економских односа, Југославија одговорила затварањем своје границе према Грчкој 1949. године и обуставом даље интервенције на том простору. Наведени Титов поступак показао се веома мудрим, имајући у виду да је након тога уследило одобравање низа кредита, првенствено са америчке и британске стране, као и повољних трговинских споразума са другим земљама Западне Европе (Трипковић 1999: 37-38).

25 AJ, 83, F-7-737, Report on Export-Import Bank of Washington, September 8, 1949.

26 Одлука о доношењу извозне дозволе за опрему за челичану изазивала је велике полемике у дебатама у Конгресу. Сврха рестрикција у извозу одређених производа из САД али и „маршализованих земаља“ била је ограничавање војног потенцијала Источног блока. У том смислу се и опрема за челичану сматрала потенцијалним доприносом војној индустрији, а у оквиру сумњичаве америчке политике према Југославији није било до краја јасно да ли би унапређење војних потенцијала Југославије био допринос целокупном Источном блоку на челу са СССР-ом, FRUS, 1949, vol. V, Eastern Europe; The Soviet Union, 556, The Secretary of State to the Secretary of Defense (Johnson), August 4, 1949.

Југославија је, као пуноправна чланица и једна од оснивачица бретонвудског система, имала задатак да испуњава своје обавезе у виду достављања предвиђене новчане квоте и одржавања паритета валуте, након чега је могла аплицирати за зајмове у Међународном монетарном фонду и Међународној банци за обнову и развој.²⁷ Након економске блокаде Југославије од стране источноевропских земаља, развила се потреба за продором на инострана тржишта и интензивнијом сарађом са међународним институцијама, у којима је амерички утицај био од пресудног значаја. Предуслов за обављање међународних трансакција био је утврђивање паритета валута, због чега је ММФ до 1951. године Југославији доделио износ од 9 милиона долара (Алексић 2019: 126). Односи са Међународном банком за обнову и развој у раном послератном периоду били су веома комплексни, нарочито ако се има у виду да су кредити Банке били резервисани за финансирање инвестиционих пројеката земаља Западне Европе, односно чланица Маршаловог плана. Представници Међународне банке су настојали да укажу да одлуке о додели кредита не треба доводити у везу са америчким интересима, због чега се инсистирало на томе да је банка „међународна“, а не „америчка“.²⁸ Ипак, да званична агенда није била сасвим спровођена у пракси, сведочио је и Владимир Велебит, који се налазио међу члановима југословенске делегације задужене за вођење озбиљних преговора са Међународном банком. Његова улога је почетком 1950-их година постала је веома значајна у успостављању економских односа са земаљама Западног блока и међународним финансијским институцијама. Југославији су до 1951. године била одобрена два зајма Међународне банке за обнову и развој, чиме је она добила и „међународну“ потврду своје нове позиције, поставши постала прва комунистичка земља која је добила већу суму зајма од Међународне банке за обнову и развој (Šuvar 2001: 178).²⁹

Идеја о југословенском приступању Маршаловом плану, у америчким плановима, била је присутна крајем 1940-их и почетком 1950-их година. Попут Саве Косановића 1949. године, нови југословенски амбасадор у Вашингтону од марта 1950. године, Владимир Поповић (Селинић 2012: 79)³⁰, такође се при сусрету са америчким званичницима суочавао са латентним предлозима о уласку Југославије

27 DAMSP, PA, MO, 1949, F-73, dosije 5, pov. br.49507, Obaveze i prava Jugoslavije iz sporazuma o MMF-u i o Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj.

28 AJ, 863, K-61 III-5/3, Zabeleške o razgovorima sa šefom Međunarodne banke Horom (Hoar) i zamenikom u vezi sa opštom ekonomskom situacijom u zemlji sa predlozima orijentacionih projekata koje bi finansirala Međunarodna banka, 23-26. VIII 1949.

29 Мањи зајам од 2,7 милиона долара одобрен је 1949. године и био је намењен развоју дрвне индустрије. Нови и много значајнији зајам је био додељен 1951. године, након иницијативе Јуцина Блека, председника Међународне банке, који је и сам посетио Југославију 1950. године. Кредит је био намењен финансирању крупнијих привредних пројеката и износио је 28 милиона долара, чему се могло захвалити управо интервенцији Владимира Велебита.

30 Сава Косановић, нестраначка личност и дипломата високог реномеа, био је замењен Владом Поповићем, који је наставио да води преговоре по питању економске помоћи са америчким представницима, али и међународним институцијама. Радило се о бившем генералу и еминентном представнику КПЈ, члану Централног комитета, што се у шире посматраном контексту укључило у тенденцију КПЈ да увођењем све већег броја партијских личности у дипломатску службу оствари што већу монолитност партије.

у Маршалов план. Такав предлог дошао је у склопу разговора о могућности олакшавања америчког давања економске помоћи Југославији, при чему је Поповић објаснио да Југославија не би могла приступити наведеном програму, али би била расположена за сарадњу са свим земљама „на бази једнакости и суверености, преко форми прихватљивих за обе стране“.³¹ Индијски државник Џавахарлал Нехру је током 1951. године у разговору са Беблером на заседању Генералне скупштине Уједињених нација био заинтересован да сазна да ли је Југославија решила да промени првобитну одлуку и ипак постане део Маршаловог плана. Са позиције посматрача, побољшани југословенско-амерички односи чинили су могућност југословенског приступања Маршаловом плану реалном опцијом. Ипак, Беблер који је и сам својевремено учествовао у преговорима са америчким представницима, одрично је такву могућност негирао и истакао да је она неприхватљива јер би са једне стране значила подређени став у односу на САД, али и изазвање негативне критике Советског Савеза (Bebler 1982: 298).

Убрзо је америчка економска помоћ постала неопходност. Догодило се то 1950. године када се, услед последица великих суша, појавила опасност да ће се југословенско становништво суочити појавом масовне глади. Након обраћања југословенских званичника, амерички Конгрес је, на иницијативу председника Трумана одобрио помоћ у прехранбеним намирницама Југославији која се реализовала у две транше, прва крајем 1950. године и друга у првој половини 1951. године у укупном износу од 69,4 милиона америчких долара (Pavlović 1994: 130-131). Међу изворима тадашње америчке помоћи Југославији нашле су се институције блиско повезане са Маршаловим планом и организацијом НАТО, ЕСА (*Economic Cooperation Administration*) и МДАП (*Mutual Defense Assistance Program*) (Bloemendal, 2018: 89).³² Иако би југословенско приступање Маршаловом плану процедуру доделе помоћи учинило једноставнијом, амерички амбасадор Џорџ Ален сматрао је да су половичне шансе да би југословенска влада на то пристала. Његово предвиђање се показало исправним, а Тито је у образложењу за свој негативан став поводом директног укључивања у Маршалов план и Програм узајамне помоћи за одбрану правдао разлозима који су проистицали из природе југословенског комунистичког режима.³³ Користећи се законски предвиђеним изузецима, помоћ Југославији се

31 AJ, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije 507, IX, 109/V-4, k-3, Zabeleška o razgovoru ambasadora Vladimira Popovića sa kongresmenom Predstavničkog doma SAD, br. 27, 2. avgust 1950.

32 ЕСА је била америчка агенција, основана 1948. године са циљем реализације финансијске и материјалне помоћи земљама Маршаловог плана и активне сарадње са организацијом европских земаља ОЕЕС (*Organization for European Economic Co-operation*). МДАП је био програм прокламован законом МДА (*Mutual Defense Assistance Act*) из 1949. године, који је омогућавао достављање америчке војне помоћи и на тај начин био повезан са земљама НАТО пакта. Чињеница да Југославија званично није била део ниједне од поменутих организација и програма, могла је представљати извесан проблем у смислу законске процедуре при одобравању средстава. Свакако да је опција југословенског прикључивања организацији европских земаља ОЕЕС и тиме повезивањем са ЕСА, односно потписивања билатералног споразума како би постала део МДАП, била макар у теорији могућа, али са америчке стране нису били вршени притисци како би до тога заиста и дошло.

33 FRUS, 1950, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, 847, Memorandum Prepared by the Department of State, October 25, 1950.

успешно достављала из поменутих извора, при чему је сарадња за земљама Западне Европе, посебно Великом Британијом и Француском, била неизоставни фактор.³⁴

Помоћ под окриљем ЕСА и МДАР обухватала је највећи део прве транше помоћи од 31,4 милион долара које су САД доставиле Југославији у време велике суше 1950/1951. године. Брашно је у Југославију допремано из Западне Немачке и Италије које примале економску помоћ из средстава намењених програму Маршаловог плана. Према одредбама уговора Југославије и САД, америчкој економској помоћи је морао бити дат извештај публицистички. У складу са тим, пре почетка транспорта брашна из Западне Немачке одиграло се фотографисање југословенских и америчких представника. Након фотографисања вагон са брашном се упутио за Југославију, а југословенски представници су схватили да се на магацину у којем је брашно стајало налазио натпис „Маршалов план и Југославија“. Југословенска страна одлучно се противила повезивању Маршаловог плана и Југославије, те је америчким представницима било одмах наложено да се поменути натписи што брже уклоне.³⁵ Наведена епизода показивала је колико је за Југославију било важно, како због домаће, тако и коминформске јавности, да се извори помоћи услед суше означавају као искључиво амерички, као и да се ни у каквом смислу не доводи у питање промена југословенског става поводом учешћа у Маршаловом плану.

У условима суше и нарушене индустријске производње 1951. године, америчком интервенцијом била је омогућена и помоћ у виду сировина и друге робе. У априлу 1951. године, на име већ поменутог закона МДА, као расположиве варијанте за достављање економске помоћи, Југославији је поново одобрена бесповратна помоћ у износу од 29 милиона долара (Vogetić 1998: 62).³⁶ Кроз механизме ЕСА и коришћењем МДАР фондова, баш као и током прве транше америчке помоћи, Југославији је достављена помоћ у виду кокса, угља, гвожђа и челичних производа, вуне, памука и осталих сировина.³⁷ Сврха наведене помоћи била је јачање југословенске економије, али првенствено њених одбрамбених потенцијала када се, услед сукоба у Кореји појавила бојазан за ницањем нових хладноратовских жаришта. Све већа потреба за наоружавањем, условила је трансформацију Маршаловог плана. Тако је ЕСА 1951. године, прокламовањем *Mutual Security Act*, била замењена

34 Законском регулативом садржаном у члану 408(с) закона МДА било је омогућено пружање војне помоћи земљама које нису биле чланице НАТО. Слично томе, под одређеним околностима, било је омогућено ширење економске помоћи земљама које нису биле чланице ОЕЕС, као што је био случај са Југославијом и Шпанијом, FRUS, 1951, vol. I, National Security Affairs; Foreign Economic Policy, 96, Summary of Events Prepared in the Office of the Director of International Security Affairs (Cabot), June 23, 1951.

35 DAMSP, PA, SAD, 1950, F-84, dosije 21, pov. br. 422324, Beleška o isporuci brašna Jugoslaviji, 24. novembar 1950.

36 Након Конференције стручњака за економска питања у Лондону, поред владе САД, Велике Британија и Француска су се укључиле у програм помоћи Југославији за санирање последица суше и набавку опреме са циљем јачања њених одбрамбених потенцијала. У јулу 1951. године донета је одлука да се подела помоћ обави на трипартитној основи, при чему је договорено да САД учествују са 65%, Велика Британија са 23%, а Француска са 12%. Укупна планирана свота за другу половину 1951. године износила је 50 милиона долара,

37 FRUS, 1951, vol. IV, part 2, Europe; Political and Economic Developments, 447, Paper Prepared by the Economic Cooperation Administration, July 13, 1951

новом агенцијом MSA (*Mutual Security Agency*), чиме су били обједињени војни и економски грантови (Wood 1986: 63). Према одлуци америчког председника Трумана, Југославија је постала део MSA програма војне безбедности и у периоду од 1. јуна 1951. до 30. јуна 1952. године примила помоћ у вредности од 78 милиона долара (Алексић 2019: 125). Како је примарни циљ целокупног програма економске помоћи САД усмереног ка Југославији током 1950 и 1951. године било јачање њених одбрамбених потенцијала, тако је наредна инстанца у том процесу била врло конкретна војна помоћ.

О месту Југославије међу земљама које су примале економску помоћ из средстава из којих је био финансиран Маршалов план, сведочио је долазак комисије Представничког дома америчког Конгреса у Југославију 1952. године. Поменута комисија проценила је да је укупан износ америчке помоћи Југославији од краја Другог светског рата па до 1952. године износила 580.383.808 долара (Алексић 2019: 125).³⁸ У једном незваничном облику, може се рећи да је Југославија ипак примала средства на име Маршаловог плана, иако југословенски маршал ни по окончању програма у сусретима са америчким политичким актерима није крио да је отворено „нападао“, односно „критиковао“ Маршалов план.³⁹ Тиме би се могао потврдити исказ Твртка Јаковине да, упркос томе што није званично била део програма Маршаловог плана, Југославија ипак јесте добила „свој мали Маршалов план“ (Jakovina 2003: 108).

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије (АЈ), Фонд 83: Фонд Саве Косановића; Фонд 50: Председништво владе ФНРЈ; Фонд 40: Привредни савет ФНРЈ; Фонд 127: Комисија за ванредни увоз ФНРЈ; Фонд 507: Централни комитет Савеза комуниста Југославије; Фонд 837: Канцеларија председника Републике
Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије, Политичка архива, Сједињене Америчке Државе

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Zečević, Lekić 1995: Miodraga Zečević, Bogdan Lekić (pr.). *Privredna politika Vlade FNRJ: zapisi Privrednog saveta Vlade FNRJ: 1944-1953. Knj. 1, (14. XII 1944 - 31. III 1949)*. Beograd: Arhiv Jugoslavije.
Leontjev 1948: Lev Abramović Leontjev. *Maršalov plan u svetlu stvarnosti*. Zagreb: Naprijed 1948.
Pavlović 2009: Momčilo Pavlović (pr.). *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983*. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Fakultet bezbednosti: Službeni glasnik.
Popović, Vasiljević 1986: Bogdan Popović, Đorđe Vasiljević (pr.). *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947, knj. 2*. Beograd: Jugoslovenski pregled.

38 Економска помоћ коју су европске земље примале у оквиру Маршаловог плана била је неравномерно распоређена, али поређења ради, у периоду од 1948-1952. године, Аустрија је у оквиру Маршаловог плана примила 676,7 милиона долара, Грчка 693,9 милиона долара, те, иако не у истом периоду, наведени износи могу бити оквир за боље разумевање количине економске помоћи коју је Југославија добила (Steil 2018: 428).

39 АЈ, Kabineta predsednika Republike 837, I-3-a /107-1413, Prijem отправника poslova Irvin Tobina, 1. 1. 1966.

Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949. godinu, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1953.

The Foreign Relations of the United States (FRUS) <https://history.state.gov/historicaldocuments>
Ceh 2001: Nick Ceh (Ed). *U.S. diplomatic records on relations with Yugoslavia during the Early Cold War, 1948-1957*. Boulder, Col: East European Monograph Series.

ШТАМПА

Politika, 1947, 1948.

The New York Times, 1948.

МЕМОАРИ

Bebler 1982: Aleš Bebler. *Kako sam hitao: sećanja*, Beograd: „Četvrti jul“.

Đilas 1991: Milovan Đilas. *Vlast i pobuna*. Beograd: Književne novine.

Tempo 1971: Svetozar Vukmanović Tempo. *Revolucija koja teče – Memoari, knjiga II*. Beograd: Komunist.

ЛИТЕРАТУРА

Adamović, Lempi i dr. 1990: Ljubisa Adamović, Džon Lempi-Rasel O'Priket. *Američko-jugoslavenski ekonomski odnosi posle Drugog svetskog rata*. Beograd: NIP „Radnička štampa“.

Алексић 2019: Весна Алексић. „Национални одбор за слободну Европу и посета делегације америчког Конгреса Југославији 1952. године“. *Токови историје*, 2, 111-133.

Bilandžić, Tonković 1974: Dušan Bilandžić, Stipe Tonković. *Samoupravljanje: 1950-1974*. Zagreb: Globus.

Bloemendal 2018: Albertine Bloemendal. *Reframing the Diplomat: Ernst Van Der Beugel and the Cold War Atlantic Community*, Leiden: BRILL.

Bogetić 1998: Dragan Bogetić. „Jugoslovensko približavanje Zapadu u vreme sukoba sa Kominformom“. *Istorija 20. veka*, 1, 61-67.

Wood 1986: Robert E. Wood, *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*. Berkeley: University of California Press.

Gligorov 2017: Vladimir Gligorov. „Jugoslavija i razvoj“. *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*. Zbornik radova. Ur. Latinka Perović, Drago Roksančić, Mitja Velikonja, Wolfgang Hoepken, Florian Bieber. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 383-414.

Gnjatović 1985: Dragana Gnjatović. *Uloga inostranih sredstava u privrednom razvoju Jugoslavije*. Beograd: Ekonomski institut.

Damachi 1982: Siebel Damachi. *Selfmanagement in Yugoslavia and the Developing World*, London: Macmillan Press.

Eichengreen 2008: Barry Eichengreen, *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*, Princeton University Press

Животић 2012: Александар Животић. „Станоје Симић: прилог биографији“. *Југословенска гиломаиција (1945-1961)*. Зборник радова. Ур. Слободан Селинић. Београд: Институт за новију историју Србије, 223-241.

Jakovina 2003: Tvrтко Jakovina. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945-1955*. Zagreb: Profil international; Srednja Europa.

Lis 2003: Lorejn M. Lis. *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat*. Beograd: BMG.

Marković 2019: Slobodan G. Marković. „Uspostavljanje diplomatskih odnosa Srbije i SAD 1881/1882. u istoriografiji i istorijskom sećanju“. *Sjedinjene Američke Države u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji*. Zbornik radova. Ur. Vesna Aleksić, Radina Vučetić. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 11-27.

- Mugoša 1983: Dragica Mugoša. „Sjedinjene Američke Države i jugoslovenska 1948“. *Istorija 20. veka*, 2, 59-89.
- Нинковић 2015: Момир Нинковић. „Неуспешни преговори о организацији југословенско-сојетских мешовитих друштава (1945–1947)“. *Токови историје*, 2, 129-153.
- Ognjenović-Jozelić 2016: Gorana Ognjenović-Jasna Jozelić. „Yugoslavia’s Authentic Socialism as a Pursuit of ‘Absolute Modernity’“. *Titoism, Self-Determination, Nationalism, Cultural Memory*, Palgrave Macmillan.
- Pavlović 1994: Momčilo Pavlović. „Pomoć Jugoslaviji u hrani od strane zapadnih zemalja 1950-1951“. *Istorija 20. veka*, 2, 119-138.
- Pertot 1970: Vladimir Pertot. *Ekonomika međunarodne razmjene Jugoslavije. Knjiga II*. Zagreb: Informator.
- Петковић 1992: Ранко Петковић. *Један век односа Југославије и САД*. Београд: Војноиздавачки и новински центар Београд.
- Pirjevcs 2014: Jože Pirjevcs. *Tito i drugovi-I deo*, Beograd: Laguna.
- Ракоњац 2016: Александар Ракоњац. „Почеци привредног планирања у Југославији 1946 - идеје, организација и институционализација“. *Токови историје*, бр. 2, 151-176.
- Селинић 2012: Слободан Селинић. „Комунисти у југословенској дипломатији (1945-1965): број и организација партијског живота“. *Југословенска дипломатија (1945-1961)*. Зборник радова. Пр. Слободан Селинић, Београд: Институт за новију историју Србије, 69-90.
- Sirc 1979: Ljubo Sirc. *Yugoslav Economy Under Self-management*. Palgrave Macmillan UK.
- Steil 2018: Benn Steil. *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.
- Трипковић 1990: Ђоко Трипковић. „Југославија и Маршалов план“. *Istorija 20. veka*, 1-2, 59-76.
- Трипковић 1999: Ђоко Трипковић. „Velika Britanija i jugoslovensko-sovjetski sukob“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*. Zbornik radova. Ur. Petar Kačavenda. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 35-42.
- Horvat 1970: Branko Horvat. *Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije: problemi, teorije, ostvarenja, propusti*. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Цветковић 2019: Емилија Цветковић. „Амерички комитет за помоћ Југославији у борби за наставак економске помоћи Југославији 1947. године“. *Годишњак за друштвену историју*, 26, 2, 69-87.
- Чалић 2013: Мари-Жанин Чалић. *Историја Југославије у 20. веку*, Београд: Клио 2013.
- Šuvar 2001: Mira Šuvar. *Vladimir Velebit: svjedok historije*. Zagreb: Razlog

Emilija Z. CVETKOVIĆ

„TWO PLANS AND TWO MARSHALS” IN THE LIGHT
OF YUGOSLAV-AMERICAN RELATIONS (1947-1951)

SUMMARY

Bearing in mind the character of Yugoslav foreign policy after WWII, as well as the state of Yugoslav-American relations, Yugoslavia rejected to participate in the Marshall Plan in 1947, but at the same time, it presented the First Five-Year Plan. The Tito-Stalin split in 1948 was a significant turning point in Yugoslav perception of the Marshall Plan. Although the generally negative attitude towards the Marshall Plan was still present, the absence of the main economic support from the Soviet Union conditioned the gradual Yugoslav turn towards the West and the search for new trade partners or donors of economic aid. The economic blockade of the Eastern Bloc in 1949, and the potential danger of their coordinated attack on Yugoslavia, called into question the survival of the Five-Year Plan in its originally conceived form. In such circumstances, a period of significantly changed American economic policy towards Yugoslavia began, and Yugoslav diplomacy had to engage in negotiations

with the West. Such a policy was successful, and in the late 1940s and early 1950s, in addition to the intensified policy of securing export licenses, the United States granted loans to Yugoslavia through official channels and its influence in international institutions. Yugoslav criticism of the Marshall Plan at the time of the change in American economic policy was getting quieter. The newly established system of Yugoslav self-management set the ideological framework for building economic relations with both East and West. However, a far more significant legacy of the period of Yugoslav-American relations discussed in this paper was the laying of the foundations for the continuity of more intensive economic and political relations between the two countries throughout the Cold War and American policy that sought to “keep Tito afloat”.

Key words: Marshall Plan, First Five-Year Plan, Yugoslav-American relations, Cold War, Self-Management, Economic Aid.